

Undirlægjur, ógn og ótti 2: Robert Altemeyer

„Ég held ekki, að fasískt einræði sé yfirvofandi. En við erum ekki vel varin gegn því. Og mér segir svo hugur, að hættan hafi aukist upp á síðkastið ... Ellefu árum síðar (2007) ... held ég, að atburðir eins og „9/11“ hafi feykt okkur að barmi glötunar. Valdógnin hefur aukist stöðugt og allir varnargarðar, sem ég eygði 1996, eins og árvökul og frjáls miðlun, hafa brostið, eru eyðilagðir. Valdlægjan er að mínum dómi helsta áskorunin.“

„Drotturunum er það að skapi, að þú verðir afhuga stjórnámálum og finnur til vonleysis. Þú flækist fyrir þeim. Þeir óska þess, að lýðræðið líði undir lok, að frelsi þitt verði skert, að jafnræði verði upprætt. Þeir vilja stjórna öllu og öllum, þeir vilja gína yfir öllu. Og undirlægjurnar eru búnar til hergöngu í anda „hinna fornu trúarbragða“, til krossfarar, sem mun eiga sér stað, ef þú spyrnir ekki við fótum.“

Þessi orð skrifaði Robert Anthony Altemeyer (f. 1940), sálfræðiprófessor við Manitoba háskólann í Kanada. Það lá honum eins og mörgum öðrum á hjarta að gera sér grein fyrir uppgangi og lýðræðislegri valdayfirtöku gerræðishreyfinga nasista og fasista í siðmenntaðri Evrópu fyrir tæpri öld síðan. Robert hefur þá sérstöðu að hafa rannsakað fyrirbærið um áratuga skeið.

Meginverk hans á þessu sviði er bókin „Valdlægjurnar“ (eða undirlægjurnar - The Authoritarians), sem kom út árið 2006. Verk Roberts mætti jafnvel líta á sem eins konar framhald rannsókna og kenninga austurríska læknisins og sálkönnuðarins, Wilhelm Reich (1897-1957), og þýska félagsfræðingsins m.m., Theodor W. Adorno (1903-1969). Bækur hins fyrrnefnda þóttu svo hættulegar almenningi, að þær voru brenndar í Bandaríkjunum Norður Ameríku.

Robert segir: Hin mikla ráðgáta um sálina hefur ævinlega verið, hvers vegna sumir velja alræði fremur en frelsi.

Trúlega mun það alltaf verða svo, að í umhverfinu leynist einstaklingar, sem þrá það eitt að verða einráðir. Sumir þeirra eru sauðheimskir, aðrir afar greindir. Margir þeirra eru viðhlæjendur, en þeir eru ekki „vinir,“ viðmótsþýðir og alþýðlegir. Innra með þeim eru hatursumbrot, sem leiðtogarnir geta auðveldlega leyst úr læðingi.

Rannsóknir hafa leitt í ljós, að undirlægjurnar lifa lífi sínu skertari í hugsun en gengur og gerist, röksemdafærslur þeirra eru lausar í reipunum, viðhorf þeirra eru einstrengingsleg, þær eru tvöfaldar í roðinu, tala tungum tveim, sýna yfirdrepsskap, sjálfsblindu, djúprætta þjóðernishyggju, og til að bæta gráu ofan á svart; þær eru

haldnar grimmilegu ofstæki, sem gerir það að verkum, að varla er unnt að ná til þeirra með rökum eða sönnunum.

Valdlægjusamfélagið verður til, þegar fylgjendur afsala of miklu til leiðtoga sinna, treysta þeim of mikið og gefa þeim of frjálssar hendur um hvaðeina, sem þeim þóknast. Oft og tíðum er það sitthvað ólýðræðislegt, ofríkislegt eða grimmilegt. Á síðustu öld stafaði lýðræðinu mestri ógn af einræðisríkjum byltingarmanna (kommúnista) eða fasista. Þau lutu þó í lægra haldi, bæði í stríðum heitum og köldum. En leiðtogadýrkunin er hvergi nærri horfin.

Í áranna rás hef ég komist að því, að valdsundirlægjurnar hafi alsælar látið sér lynda fjölmargar óréttmætar og ólögmætar aðgerðir stjórnvalda í Bandaríkjunum Norður-Ameríku og Kanada. Viðhorf þeirra til ríkistjórna má orða sem „pabbi og mamma vita best.“

Undirlægjurnar eru óttaslegnar skræfur, sem ráðast til atlögu, þegar þær eru vissar um að yfirbuga andstæðinginn, sem þær telja sig siðferðilega hafna yfir. En óttinn getur hvort heldur sem er, örvað til undirlægjuháttar eða ýgi, árásar.

Andstæðingana telja undirlægjurnar til úthóps, sem þær hafa alls konar fordóma um. Fordómarnir búa í manngerð þeirra og geta færst yfir á hvaða úthóp sem er.

Undirlægjurnar láta til skarar skríða, ef leiðtoga heldur yfir þeim hlífiskildi. Annars ekki, því þær eru gungur. En í valdlægjuhópum þvo leiðtogarnir venjulega hendur sínar af andstygðarverkum fylgismanna sinna.

Undirlægjurnar tengjast innhópi sínum afar sterkum böndum. Ógn að utan þjappar hópnum saman. Efasemdir um leiðtogann eða viðhorf og reglur hópsins geta orðið afdrifaríkar. Hollusta við hópinn er meginbyggð.

Undirlægjuháttur og bókstafstrú eru nánar hliðstæður. Bókstafstrúarmenn eru gjarnir á að fylla flokk undirlægjanna. Megineinkenni þeirra eru: Gefa sig auðveldlega undir vald, eru ýgir í nafni þess valds og svo auðmjúkir valdinu, að þeir telja blinda valdhlýðni dyggð.

Ótti er auðvakinn með bókstafstrúarfólki, það er sannfært um eigið ágæti og býr yfir hatri í garð úthópa. Hatrið er auðvelt að leysa úr læðingi. Það er taumlipurt, heldur frábitnið því að hugsa sjálfstæða hugsun. Skynsemi og staðreyndum hrindir það frá sér eins og vatni sé skvett á gæs.

Bókstafstrúarmenn reiða sig á stuðning hópsins til að treysta skoðanir sínar. Þar eru þeir hollir liðsmenn, hugur þeirra er afgirtur og hólfaður. Tvöfeldni er áberandi í dómum

þeirra. Stundum virðast grundvallarlögmálin harla götött og þeir eru oft hræsnarar. Sök bítur ekki á þeim.

Bókstafstrúarmenn horfa á sjálfa sig blindu auga, fullir af þjóðrembu og fordómum, skammsýnir og þröngsýnir. Þeir geta sýnt sorglegan þekkingarskort á því, sem þeir andæfa. En þeir kjósa heimskuna og vilja stuðla að samskonar heimsku hjá öðrum. Til mikillar furðu eru þeir einnig jafn vankunnandi um eign trúaratriði. Sumir ala á ótta um gildi dýpstu sannfæringar sinnar. En hverju sem því líður eru þeir hamingjusamir og töluvert ötulir.

Robert leiðir huga okkar að rannsóknum norður-ameríska sálfræðingsins, Stanley Milgram [1933-1984], sem leiddu í ljós, að flestir á fullorðinsaldri væru tilbúnir til þess að valda saklausum fórnarlömbum óbærilegum sársauka, jafnvel þótt dauði þeirra væri yfirvofandi. Þessar rannsóknir, unnar við Yale háskólann í BNA, hafa verið endurteknar víðar þar í álfu, í Þýskalandi, á Ítalíu og Spáni, í Austurríki og Jórdaníu. Þátttakendur hafa komið úr röðum námsmanna og óbreyttra borgara. Það hefur engu skipt með tilliti til niðurstaðnanna, sem alls staðar eru þær sömu.

Vonandi hvetja þessi orð Roberts okkur til umhugsunar um eðli mannsins og fjöregg hans, lýðræðið. Það er í bráðri hættu.